

УДК 929Катамай:94(477)

А. Р. СМІЖАК*

**ДМИТРО КАТАМАЙ – ЧЛЕН БОЙОВОЇ УПРАВИ
УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ**

Висвітлено життєвий шлях та діяльність відомого українського військового і громадського діяча, члена бойової управи Українських січових стрільців Дмитра Катамая.

Ключові слова: Дмитро Катамай; Ямниця; товариство “Січ”; Українська військова організація; Українські січові стрільці; Перша світова війна.

Майбутній четар (підпоручник) УСС Дмитро Теодорович Катамай народився 28 вересня 1887 року в селі Ямниця тоді Станіславського повіту (тепер Івано-Франківської області). У сім’ї Федора та Анни було шестеро дітей (Дмитро, Семен, Григорій, Анастасія, Марія та Євдокія). Дмитро був найстаршим. Він добре навчався у Ямницькій народній школі, яка тоді була 2-класною. Вчителями Дмитра були українець Матей Козяк та польки Вільгельміна Пілярська і Роза Ферверіна. Змалку хлопець зацікавився читанням книг. Батько, за наполяганням учителів та місцевого пароха Антонія Струтинського, вирішив віддати сина до Станіславської духовної семінарії. У дитячі роки Дмитро міг вільно писати цілі абзаци, тримаючи ручку пальцями ніг – про це тепер розповідає його недалекий родич Василь Гулага.

На той час духовна семінарія міста виховувала сотні національно свідомих учнів, які в майбутньому проявили себе у розбудові української держави. До них зразу ж долучився Дмитро. У семінарії Катамай товаришував з Миколою Євшаном (Федюшка) із села Войнилова, котрий у майбутньому став відомим українським літературним критиком. Учніем семінарії на той час був і Дмитро Вітовський – пізніше вірний товариш Дмитра.

Дмитро Катамай.

* *Сміжак Андрій Романович* – головний спеціаліст відділу забезпечення збереженості документів, обліку та довідкового апарату Державного архіву Івано-Франківської області.

При семінарії діяв Таємний гурток, що відстоював ідеї радикальної партії. Катамай також був його членом. Учасники цього об'єднання видавали підпільний журнал "На розсвіті", що друкувався у Львові в 1907 році, і таємно розповсюджували його серед студентства та молоді. У цьому періодичному виданні Дмитро друкував і свої статті, проте на сьогодні невідомо, якого вони були змісту.

У 1909 році в Станіславові серед шкільної молоді поширюється писаний від руки місячник "Зірка" (під редакцією Івана Ставничого та Богдана Заклинського), у виданні котрого активну роль відіграв і Дмитро Катамай. Згадку про це знаходимо в книзі "Альманах Станіславівської землі", що була видана в еміграції 1975 року.

Паралельно Катамай проводить значну роботу в громаді свого села. У 1904 році з одностороннім заснували у Ямниці спортивно-пожежне товариство "Січ", що з часом набуває популярності і з кожним днем поповнюється новими членами. Також цього ж року у Ямниці було створено й інше товариство, яке мало назву "Спілкова Крамниця". Ці два товариства постійно конфліктували. Перше було організоване на засадах ідеології радикальної партії, основна мета – підготовка своїх членів до боротьби за соціальну рівність і справедливість, національну окремість та зміну політичного й суспільного устрою. Головним завданням товариства "Спілкова Крамниця" була боротьба з пияцтвом та жидівськими лихварями. У 1906 році ямницька "Січ" налічувала вже 140 членів. Згодом авторитет "Січі" у Ямниці розповсюджується і у навколишніх селах, зокрема в Павлівці та Тязеві, де формуються такі ж товариства.

Крім цього, Дмитро Катамай став одним із організаторів створення у 1909 році товариства "Січ" у Станіславові. Він офіційно увійшов до старшини станіславської "Січі". Серед когорти організаторів міської "Січі" був і Дмитро Вітовський. З цього часу вони з Катамаєм стають товаришами. Часто Вітовський навідувався до Катамає в гості.

Також Дмитро Катамай пропагував розвиток місцевої читальні "Просвіта". Заснована в березні 1896 року парохом Антоном Струтинським, Теодором Дмитрашом, Юрієм Шпільчаком та іншими ямничанами, вона не набула великої популярності серед ямницької громади. З часом читальня взагалі занепала і десять років майже не працювала. Катамай після смерті пароха Струтинського намагається відновити її існування. Як повідомляється в одноднівці "Під прапором Просвіти", виданій з нагоди ювілею читальні у Ямниці, на 1908 рік склад "Просвіти" був таким: Дмитро Бужанко був головою читальні, Василь Дейчаківський – заступником, Дмитро Катамай – секретарем, Василь Смицнюк – скарбником, а Михайло Семочко – бібліотекарем. Дмитро Катамай, як найбільш активний учасник читальні, вносив багато пропозицій із вдосконалення "Просвіти", часто, крім своїх прямих обов'язків,

Генеральна Старшина товариства “Січ”.
Крайній справа стоїть Дмитро Катамай. Львів, 1912 рік.

виконував роботу бібліотекаря. З цього часу читальня відновлює повноцінне життя, передплачуються часописи, збільшується бібліотека. Вже на 1914 рік у бібліотеці “Просвіти” налічувалося 1320 книг.

Станіславську духовну семінарію юнак закінчив досить успішно. Однак здобутих знань для нього було замало. Дізнавшись, що товариш Дмитро Вітовський вступає до Львівського університету, Катамай вирішує також продовжити навчання у Львові. Для того, щоб дістати кошти на навчання, батько Дмитра був змушений продати частину поля.

У Львові Катамай активно включається до громадського і політичного життя. У 1911 році він стає редактором друкованого органу радикальної партії – газети “Громадський голос”. Ця львівська газета виходила чималим тиражем і мала значний вплив на населення Львівського, Тернопільського та Станіславського повітів. У цьому періодичному виданні Катамай друкує низку статей про важливість національної боротьби за здобуття незалежності. Залучає до газети авторів, які також відстоювали ідеї будівництва незалежної держави. Крім “Громадського голосу”, Катамай був активним дописувачем журналу “Січові вісті” та засновником журналу “Ілюстрована Україна”.

1912 рік був часом великого військового напруження в Європі. Австрія готувалася до війни з Росією. У Галичині створювались військові організації польської молоді, й цим скористались українці. В тому ж році українська перша центральна “Січей” – “Головний січовий Комі-

Військова шапка УСС т. зв.
“мазепинка”, “катамайка”.
Автор проекту Дмитро Катамай.

тет”, розташований у Коломиї, був перейменований на “Український Січовий Союз”. “Січі” вчили й виховували українську молодь для боротьби за волю України, гартували її дух і готували до змагань, які незабаром прийшли і мали визначальну роль у боротьбі за українську державність. У “Січах” воскресали давні козацькі завзяття і посвята.

У 1912 році Дмитро Катамай стає членом Генеральної старшини товариства “Січ”. Його призначають на посаду Генерального обозного. Генеральна старшина товариства “Січ”, очолювана професором Кирилом Трильовським, не тільки координувала діяльність “Січей” у Галичині, а й заклала основи формування української армії. Організацією січових і сокільських здвигів пробуджувалися патріотичні настрої в українців, а також виховувалися майбутні військові кадри.

18 березня 1913 року у Львові на урочистих зборах на базі “Українського Січового Союзу” було засновано військово товариство “Січові Стрільці”, як Стрільцька секція Союзу. Кошовим товариства “Січові Стрільці” обрали адвоката Володимира Старосольського, а заступником – Дмитра Катамая.

У березні 1914 року Український Січовий Союз створив Стрільцьку Секцію, що координувала розвиток військових стрілецьких секцій у всій Галичині. Роботою секції було довірено керувати Дмитру Катамаю.

У квітні Катамай разом з іншими членами секції підготували військовий підручник з назвою “Правильник піхотинця” – перший військовий підручник українською мовою. У цей час Дмитро Катамай розробляє проект шапок-мазепинок для січовиків, а пізніше УСС. Називали ці шапки також “катамайками” від прізвища автора проекту. Крім цього, він долучається і до створення січових одностроїв, займається питанням екіпірування майбутніх вояків.

Окремо Дмитро розробляв проект військових перстенів УСС. Уперше питання про випуск сталевих перстенів з відповідним написом “Війна 1914–1916” обговорювалось на нараді старшин УСС на горі біля Нижніх Верецьких 7-го грудня 1914 року. Проект на їх виготовлення було погоджено. В павільйоні українського легіону в 1917 році на військовій виставці у Відні продавались, крім відзнак та кокард УСС, і воєнні перстені, розроблені Катамаєм, доходи від продажу яких ішли у

фонд допомоги сиротам, вдовам та інвалідам УСС. Сьогодні ці експонати можна зустріти тільки в музеях європейських країн та приватних колекціях.

Так українці, котрі були під окупацією Австро-Угорської імперії, започаткували організацію збройних сил нового періоду й одночасно продовжили військові традиції Запорізької Січі, перервані руйнуванням останньої у 1775 році російською царицею Катериною II. Ще через рік, у березні 1914, кошовий “Січових Стрільців” в обіжнику-заклику до громадськості писав: “...Україна стоїть напередодні нового життя. Треба поставити нову програму, приготувати силу, щоб в хвилі, коли прийде час “заліза і крові”, Україна мала голос...”. 28 червня 1914 року, в день січово-сокільського здвигу, вулицями Львова під звуки оркестру пройшов багатотисячний похід “Січі” та “Сокола”, з’явилися озброєні відділи стрілецьких організацій, яких з радістю зустріла українська громадськість міста. Велика заслуга в цьому належала Дмитру Катамаю.

Коли розпочалася Перша світова війна, у Львові 2 серпня 1914 року була створена центральна політична організація “Головна Українська Рада”, в яку об’єдналися три головні українські партії в Галичині: національно-демократична, радикальна і соціал-демократична. Вже на першому засіданні Головна Українська Рада вирішила організувати військову формацію добровольців для боротьби проти Росії з назвою “Українські Січові Стрільці”. Головні управи стрілецьких і руханкових організацій об’єдналися в т.зв. “Українську Боеву Управу” при Головній Українській Раді, що стала верховною владою над Українськими Січовими Стрільцями.

Головна Українська Рада і Українська Боева Управа 6 серпня 1914 року оголосили спільний мобілізаційний заклик до українського народу – ставати до збройної боротьби в ряди Українських Січових Стрільців.

На прохання Головної Української Ради Дмитра Катамая відпустили з австрійської армії, де він був аспірантом на старшину, і його було введено до складу Бойової Управи Січових Стрільців.

Українська Бойова Управа мала дві секції: 1. Секція акції, до якої увійшли Т. Рожановський – начальник, Д. Катамай – заступник, М. Волошин, М. Генік; 2. Секція організації в такому складі: К. Трильовський – голова, С. Шухевич – заступник голови, К. Бірецький, І. Боберський, Д. Вітовський, С. Горук, В. Темницький.

У середині серпня 1914 року Бойова Управа затвердила Комендантом Легіону Січових Стрільців Михайла Галушинського, а його заступником, незважаючи на відсутність високої військової освіти, – Дмитра Катамая. Цього ж року Українська Бойова Управа через поразки австрійців на фронтах переїхала до Відня. Комендантом Збірної Станиці у Відні з присвоєнням звання четаря було обрано Дмитра Катамая. Його

Стоять (зліва на право) проф. І. Боберський, В. Терлецьк.

від'їзд зі Львова до Відня відбувся дещо скоріше, ніж цілої Управи. Це було пов'язано з частими конфліктами начальника Галущинського із заступником Катамаєм. Погасити ці конфлікти намагався отаман Гриць Косак. Саме він дав наказ перевести Катамая до Відня.

Працював і проживав Д. Катамай у Відні з 1914 до 1918 року, до часу існування Станиці. Вона мала власну домівку-казарму на вулиці Гольдшмлягштрассе. Суть роботи Катамая у Відні полягала в тому, щоб формувати нові підрозділи УСС з евакуйованих галичан, котрі проживали у спеціально створених таборах Австрії. Вів постійну документацію між Віднем та фронтом, установлював втрати УСС та на їх вимогу відправляв нові військові кадри. З поранених січовиків, які після одужання прагнули повернутися на фронт, Катамай створював окремі підрозділи чи назначав досвідчених стрільців до новосформованих сотень. За час своєї роботи Дмитро зумів організувати не одну сотню УСС. Загалом Станиця стала потужним збірним пунктом для всіх вояків УСС.

Усі, хто добровільно ставали на службу рідному народові, приймали присягу на вірність Україні. В Центральному історичному архіві Львова зберігся наказ поручника Дмитра Катамая від 4 квітня 1916 року, в якому зазначено, що "...відбудеться присяга всіх рекрутів і добровольців запасної сотні" і що "перед присягою підпише кожний У.С.С. заяву добровільного вступлення до У.С.С."

Починаючи з 1916 року, Дмитро Катамай допомагав своїм односельчанам-переселенцям. У зв'язку з тим, що Ямниця опинилася в горні протистоянь австро-угорських та російських військ, жителів здебільшого евакуювали до містечка Гмінд. Через погані санітарні умови в таборі поширювалися різні хвороби, у зв'язку з чим була велика смертність. Катамай не раз навідувався до табору Гмінд. Він домогся покращення умов проживання для ямничан, налагодив до табору безперебійне постачання кращих за якістю харчів.

Революційні події 1917 року, створення Центральної Ради і проголошення 22 січня 1918 року незалежності України IV Універсалом підняло всю Галичину. Через деморалізованих довгою війною окремих вояків-старшин на Катамая роблять кілька важких наклепів. Рoste незадоволення його керівництвом Станицею. Сипляться гіркі звинувачення, що зрештою позбавляють Дмитра посади. Його відкликають з Відня до Станіслава для встановлення всіх фактів правопорушень, однак жодних обвинувачень на нього не було накладено.

Далі біографія Дмитра Катамая має досить багато "білих" плям. Із Станіслава він переїхав до Києва. Залишається тільки здогадуватись, чому так сталося. За версією, він відбув до столиці у складі делегації з Галичини та Буковини для участі в проголошенні Акту Злуки. Там були і Василь Стефаник, Дмитро Вітовський, Семен Вітик, Осип Безпалко та інші.

Скільки часу Катамай був у Києві – не встановлено. Але ситуація блискавично змінилася, і Дмитро був змушений швидко покинути Україну, цього разу – назавжди. Це потрібно було робити поспіхом, адже на Галичину сунули з одного боку більшовицькі, а з другого – польські окупанти. Повертаючись із Києва до Відня, він зустрічався у Чернівцях із своєю сестрою Анастасією, яка прибула туди, попередньо сповіщена. Дмитро передав для родичів гроші, попрощався і більше в Ямницю не повертався.

Останні роки життя Дмитра Катамая найменш досліджені і потребують ґрунтовного вивчення. Відомо, що з виїздом до Відня він полишає військову справу і займається суто роботою в місцевих газетах.

Особисте життя Дмитра не склалося. Перший раз він одружився до війни з дівчиною Марією зі Львова. У них було двоє синів – Богдан і Святослав. Після війни одружився вдруге, а його перша дружина переїхала на постійне місце проживання до Станіслава. До речі, Марія часто бувала у Ямниці і підтримувала добрі стосунки з родичами Дмитра. Син Дмитра Катамая, Богдан, одружившись із полькою, виїхав до Англії. Святослав, який був калікою, проживав у Станіславі до кінця своїх днів.

У 1935 році до родини Дмитра в Ямниці прийшла поштою газета, в котрій ішлося про те, що 2 квітня Дмитро Катамай помер у Відні від

раку мозку. Похований на центральному кладовищі Відня. Місце знаходження могили досі не встановлене.

¹ Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен. – Т. I, 1975. – 960 с.

² Газета “Свобода”. – 1935. 2 травня, четвер. “Помер Дмитро Катамай”.

³ Дейчаківський І. І. Ямниця. – Львів: вид. Червона Калина, 1994. – 207 с.

⁴ Дейчаківський І. І. Ямничани. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. – 336 с.

⁵ Монолатій І. Українські легіонери: Формування та бойовий шлях УСС, 1914–1918 рр. – К.: Темпора, 2008. – 88 с.

⁶ Під прапором Просвіти. – Львів, 1936. – 20 с.

⁷ УСС: галицькі воїни Архистратига Махаїла. – Київ: Українська В. С., 2010. – 96 с.

⁸ Сміжак А. Р. Ямниця в період Першої світової війни (1914–1918 рр.). – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 160 с.

⁹ Спогади Василя Гулаги: записано 5 жовтня 2013 року. Архів автора.

¹⁰ Вісті комбатанта – http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2012/02/blog-post_09.html.

The article deals with the life and work of the famous Ukrainian military and public figure, member of the combat council of Ukrainian Sich Riflemen – Dmytro Katamay.

Key words: Dmytro Katamay; Yamnytsya; the “Sich” Society; the Ukrainian military organization; the Ukrainian Sich Riflemen; the World War I.